

Тешко је посумњати у ауторову објективност. Он то нарочито доказује када сагледава сукобе између Јевреја и Палестинаца, када без икаквог порицања и предрасуда наводи злочине својих сународника над Палестинцима. Због тога не верујем да је приликом анализирања сукоба у Босни и на Косову аутор имао намеру да тенденциозно представи ствари, већ претпостављам да су му приликом истраживања ових догађаја били доступни селективни извори података, документација и пропагандни материјал.

Интересантно је да овај аутор у раду „Људска права и злочини државе: култура порицања“ из 1993. године, који је код нас објављен у већ помињаном делу „Криминолошко наслеђе“, није заузимао овако експлицитне ставове о ексклузивном праву неких од учесника последњих сукоба на балканским просторима да буду жртве, односно злочинци. Осим тога, у раду се некритички гледа и на хуманитарне организације, чији допринос утврђивању истине није споран, али је у њиховом ангажовању било и скандала – од обавештајног рада до вршења „прљавих“ послова за једну од страна у сукобу, што се нигде не констатује.

Зоран Кесић

Зоран Р. Томић

Уставно и сродно

(Службени гласник, Београд 2006, стр. 164)

У нашој јавноправној науци постојао је обичај просветитељског обраћања најширој јавности у дневним и недељним гласилима, коментарима, реаговањима и предлозима, с циљем разјашњења сложених и актуелних правних и политичких питања. Сетимо се само парламентарних хроника професора Слободана Јовановића, Михаила Илића и Лазе Костића. Од савремених публициста, како би се изразили Французи, ту традицију наставио је проф. др Зоран Р. Томић. Он је у протеклих готово десет година објавио више од 80 чланака који су сабрани у две књиге. Године 2003. објављена је књига одабраних текстова *Сџрука и њолийика*, а почетком ове, 2006. изашао је и најновији зборник *Уставно и сродно*.

Књига *Уставно и сродно* састоји се од 30 прилога разврстаних у пет поглавља: *Уставна њиџања*, *Правосуђе*, *Хашки њрибунал*, *Правна држава* и *Универзитџей*. Аутор је ове текстове објављивао у периоду од 2003. до 2006, пре свега, као чланке у београдском дневном листу „Данас“. Сами наслови поглавља, али и чињеница да су текстови били објављивани у једном дневном листу, већ понешто говоре о њиховој садржини, као и начину ауторовог

обраћања јавности. Очигледно је да је овде сабрана разнородна материја која је настајала спонтано као одговор и одбрана аутора на, како сам каже, пошести баналности, некултуре, непринципијелности, незнања и неправда. Предметно, овде су обрађена питања која доминирају нашим државним и правним животом, из области уставног права, парламентарног права, управног права, правосудно-организационог права, кривичног права итд. Методолошки, аутор нам се каткад обраћа *de constitutione/lege ferenda*, а каткад *de constitutione/lege lata*, час је реч о чисто правној анализи, а на тренутке улази у политиколошка разматрања, професорско-научни и просветитељско-популарни стил се смењују. Све је то природно и резултат је диктата овог времена и простора, али и медија за који се проф. Томић определио.

У немогућности да једним приказом обухватимо све текстове садржане у књизи *Уставно и сродно*, овом приликом ћемо се задржати на три одабрана, највећа поглавља – *Уставна ишћања*, *Правосуђе* и *Правна држава*. Истовремено, скрећемо пажњу читаоцима да ће и у преостала два поглавља наићи на исто тако вредна и провокативна запажања проф. Томића, било да је реч о „хашком трибуналу“ и питањима командне одговорности или службеног одређивања адвоката-браниоца оптуженоме (*Хаџ, Устав, избори, стабилности* и *Бранилац није „пријатељ ишћилашћива“*) или „универзитету“ и процесу усклађивања наших високошколских регула са захтевима Болоњске декларације, односно о преплитању политике и права на Правном факултету (*Факултет у маказама ишлишке, Болоња на Балкану* и *Ојело за Универзитет*).

„Уставна питања“ – прво поглавље књиге – имају примат у односу на друге, „сродне“ теме. Аутор нам то, дакако, сугерише већ у наслову дела, али, што је још меродавније, такав закључак произлази из самог одабира уставних питања и приступа за који се опредељује. Наиме, проф. Зоран Р. Томић у средиште своје анализе ставља уставно судство и владу, две институције које би у предстојећој уставној реформи морале да претрпе најкоренитије измене. Међутим, питање над питањима, коме је проф. Томић посвећен и на које покушава да понуди, у датим околностима, најбољи одговор, јесте: како (и) до (каквог) новог устава Србије? Природно, у овом настојању, да „програмира“ уставну будућност Србије, писац наступа *de constitutione ferenda*, свесно, упркос свим ризицима таквог ангажмана, али и самоуверено, подупрт убедљивим научним аргументима.

Нови устав – у два чина!, *За устав бољи од народа и времена!*, *Трачак наде или/и ишлишћички маневар*, *За референдум о ишћавошћворној скупшћини!* – то су наслови прилога у којима се аутор осврће на политички улог актуелног уставног питања, (не)озбиљ-

ност намера тренутних политичких елита, реални значај самог начина промене Устава, основна обележја будућег највишег правног акта и, изнад свега, одговорно залаже за специфичан поступак доношења новог устава. У чему би била суштина Томићевих залагања? Пођимо, најпре, од датог уставно-политичког оквира у којем се питање поставља. С једне стране, уставна реформа, на начин на који то предвиђају ревизионе одредбе важећег Устава Србије, равна је, истиче проф. Томић, разрешењу квадратуре круга, док, с друге, владајући политички чиниоци желе како уставни континуитет, тако и да се не призна да Космет србијански уставноправно није покривен. „Једноставно, у овом моменту обоје није изводљиво!“, упозорава наш професор. Зато се др Зоран Р. Томић залаже за *двофазну, сјубијективну уставну реконструкцију државе*. Она би подразумевала, у првој деоници, делимичну, али ипак значајну прераду Устава, на плану савршеније заштите људских права, сужавања прерогатива државног поглавара, избистравања својинске матрице и ублажавања садашње процедуре за промену Устава. Овај привремени уставни режим би се успоставио, наглашава проф. Томић, једним ваљаним, регуларним и легитимним сетом уставних амандмана. Тек тада би се могло прећи на прављење, друштвено претресање и парламентарно прихватање „сасвим нове и свеобухватне србијанске конституције“. Народна скупштина би се двотрећинском већином претворила у уставотворну, која би, онда, већином од 3/5 гласова свих посланика усвојила нови устав. У таквим условима, накнадни уставотворни референдум био би сувишан, поручује проф. Томић. Појашњења ради, рецимо и то да је овај текст настао на измаку 2003, непосредно по окончању децембарских парламентарних избора. Ово временско подсећање је важно да би се схватило зашто је аутор нешто више од годину дана касније модификовао свој првобитни предлог и у условима легитимацијски ослабљеног народног представништва заложиио се за референдум о уставотворној скупштини. Њему би претходио Предлог новог Устава Србије, који су израдили тадашњи (јануара 2005) и садашњи Одбор за уставна питања Народне скупштине, после чега би се одржао референдум о расписивању избора за уставотворну скупштину. (Јасно је да таква скупштина не би била уставотворна у пуном смислу речи, јер би једино имала да се изјасни о тексту новог устава који би предложио Одбор за уставна питања, претходног скупштинског сазива.) Легитимност овог референдума била би задовољена, сматра проф. Томић, уколико би расписивање избора за уставотворну скупштину подржало „бар за трунку више од половине гласалих“, а све под условом да на референдум изађе „за нијансу преко 50% уписаних бирача у Србији“.

Предлози проф. Томића о реформи извршне власти у тексту *Влада у новом Уставу Србије* могу се свести на дванаест тачака.

Прво, морао би се одредити уставни рок за поновно предлагање мандатара, ако првопредложени пропадне на гласању у парламенту, као што би морао да се предвиди и максималан број дозвољених покушаја и/или крајњи рок за формирање Владе. У том смислу, проф. Томић сугерише да се број покушаја формирања Владе ограничи на три, а да рок за гласање о Влади буде најкасније 60 дана од дана потврђивања мандата народних посланика. Друго, нови Устав би морао да повери влади и функцију утврђивања и вођења спољне политике, разуме се, у границама још увек важеће Уставне повеље. Треће, проф. Томић сматра да би Влада требало да преузме од садашњег председника Републике овлашћења у условима ванредних околности, утолико пре што се шеф државе не би више бирао непосредно, већ би га бирао парламент. Четврто, проф. Томић указује на важност увођења института конструктивног изгласавања неповерења Влади, у складу с начелним залагањем за рационализовани парламентаризам. Пето, прописивање обавезног премапотписа председника Владе, односно ресорног министра на акте шефа државе. Шесто, прописивање непосланичке владе, која подразумева неспојивост између посланичког мандата и чланства у Влади. Седмо, овај принцип инкомпатибилитета проф. Томић поставља и шире, па истиче да члан Владе не може да обавља другу јавну функцију или професионалну делатност. Осмо, уочавајући злоупотребе института распуштања Народне скупштине у два наврата, 1993. и 2003, проф. Томић се залаже да се уставно уреди да Влада не сме чак ни да предложи шефу државе распуштање парламента у случају када је већ у току поступак изгласавања њеног неповерења. Девето, Влада би уредбом оснивала и укидала министарства и уређивала њихову организацију и делокруг. Десето, Влада би добила и право да својим прописом пренесе поједине послове државне управе недржавним организацијама и заједницама, уместо садашње ситуације када то чини искључиво Народна скупштина. Једанаесто, у случају да председник Републике није изабран, а да се истовремено догоди и да је Скупштина распуштена, тако да се њен председник не може више појављивати у функцији вршиоца дужности шефа државе, као што се то десило последњих месеци 2003, проф. Томић предлаже да Влада тада привремено преузме његове надлежности. И дванаесто, одговорност Владе би требало Уставом детаљније уредити тако што би били побројани сви облици политичке одговорности пред парламентом, док би правну одговорност утврђивао Уставни суд.

Као што се залаже за прецизирање и јачање положаја Владе у будућем Уставу Србије, проф. Зоран Р. Томић предлаже и проширење надлежности Уставног суда и, уопште, активнију улогу овог органа у новом уставном систему. Овај прилог уставном преображају Србије, изложен у тексту *Уставно судовање – четвртина*

државна власић, произлази из особеног теоријског става проф. Томића о природи уставног судства. Аутор, наиме, истиче да је уставно судство посебна грана власти, која се уметне између законодавства и судства и профилише као *sui generis* политичко-судска власт која има уставнозаштитну улогу. „Она је локацијски метасудска. По природи – контролно-стваралачка. По циљу – системско-обједињујућа, у друштвеном смислу“. Место које проф. Томић поверава уставном судству у систему поделе власти неодолјиво подсећа на оно које је Бенжамен Констан тражио за монарха, означавајући га као четврту, неутралну власт (*pouvoir neutre*). Оно заокружује и обезбеђује уставни систем не допуштајући законодавној власти да се правно осили и да прекорачи устав као израз воље већине грађана. Ипак, аутор не идеализује ову институцију и сасвим је свестан да је и она склона отуђењу власти и делању *contra constitutionem*. Њему тада, закључује проф. Томић, може жирирати само суд јавног мњења, суд струке и савести, неписаних, али моћних захтева и критеријума разумности, моралности и праведности.

У овом поглављу, на самом крају, налази се и веома важан текст *Посланик није суверен!*, у којем аутор оповргава појединостављено и злоупотребљавано популарно мишљење да је проглашавањем неуставности члана 88, става 1, тачке 1 Закона о избору народних посланика Уставни суд Србије усталичио посланике Народне скупштине као власнике сопствених мандата. Темељном и заокруженом правном анализом проф. Томић показује да је посланички мандат вршење јавне функције и да, према томе, никако не може бити приватни посед народних посланика, те да они не смеју извлачити никакву имовинску или неимовинску корист мењањем свог партијског чланства. Такође се указује на грађанскоправну ништавост евентуалног уговора који би имао за предмет промет оваквих апсолутно непрометљивих друштвених вредности, али и на могуће елементе кривичне одговорности, нарочито услед злоупотребе службеног положаја и примања мита. *Посланик није суверен!* спада у ред оних драгоцених интервенција проф. Томића у којима он редовно и благовремено реагује на уочене проблеме у функционисању нашег јавног живота, распетљавајући, једноставним, али прецизним језиком, сложене правне чворове. Зато нам се чини да је било упутније уврстити овај текст у поглавље о правној држави, у којем претежу текстови такве садржине и интонације, уместо у „Уставна питања“ која су, видели смо, више програмског, *de constitutione ferenda* карактера.

Чланци из области „правосуђа“ имају посебну вредност не само зато што је проф. Томић врстан познавалац јавноправних тема и што је као такав у стању да са поуздане интелектуалне висине сагледа збивања у правосуђу и односе између три гране власти, већ и зато што је члан Високог савета правосуђа, што му

омогућава учешће у персонално-предлагачким активностима овог тела, као и непосреднији и практичнији увид у изазове институционализације идеје владавине права. Као мало који носилац јавне функције у нас, проф. Зоран Р. Томић је свестан своје одговорности како пред онима који су га бирали, тако и пред стручном заједницом и зато нам се редовно обраћа текстовима у којима упозорава на, од очију јавности по правилу скривене, препреке у остваривању идеала судијске независности.

На тај посебан осећај јавне одговорности указује и сам наслов текста *Ненајисана осџавка*. Аутор се, наиме, пита зашто (још) није отишао из Високог савета правосуђа и у својеврсној исповедној форми, проверавајући реалне могућности и учинке свога рада, покушава да дође до тог одговора. Те речи самокритике несумњиво су истовремено и огледало одговорности осталих саветника, али и свих других који институционално окружују Савет и, барем формално, сарађују с њим. На темељу тог искуства настали су и радови *Високи савет правосуђа на узбрдици или низбрдици?* и *Право и кривда*, у којима проф. Томић указује на предности и мане сталних новела правосудних прописа и сам предлаже, у границама актуелног србијанског устава, којим путем даље реформисати домаће правосуђе. Конкретно и прецизно, *de lege ferenda*, аутор истиче неопходност: доследног разрађивања критеријума за предлагање и избор кандидата за све правосудне функције; успостављања примене помоћне службе Високог савета; одузимања министру правосуђа статуса сталног саветника, по положају; увођења другог изабраног сталног члана из правничке ванправосудне бранше; јемстава да се при предлагању тужилаца не допусти да се седнице Савета уопште одржавају без присуства саветника изван тужилачке организације; законски јаснијег уређења тешње сарадње Високог савета с Одбором за правосуђе и регулисања обавезе Народне скупштине да, уколико не прихвати (по други пут) поновљени исти кадровски предлог Савета, озбиљно и целовито аргументује такав свој потврђени став.

Коначно, аутор се определио да и текст *Којим љуџем до Сџразбура?* о жалби Суду Србије и Црне Горе, као процесној претпоставци обраћања Европском суду за људска права, уврсти у ову групу прилога о правосуђу. Како је реч о правном инструменту – било да је у питању жалба Суду Србије и Црне Горе или представка Европском суду у Стразбуру – који има за циљ да унапреди поштовање владавине права код нас и процесноправно осигура потчињеност управе и судства европским стандардима људских права, стиче се утисак да је и овом прилогу природније место било у поглављу „Правна држава“. Иначе, у тексту *Којим љуџем до Сџразбура?* аутор обрађује недовољно разматрано питање услова прихватљивости домаћих, српско-црногорских представки пред Ев-

ропским судом за људска права у Стразбуру. Наиме, добро је познато да Европска конвенција за заштиту људских права, у жељи да задовољи суверенитет Високих страна уговорница и омогући им да, пре свега, саме обезбеде поредак права и слобода на својој територији, предвиђа да Европски суд може узети предмет у поступак тек када се исцрпе сви унутрашњи правни лекови и то у року од шест месеци од дана када је поводом њега донета правоснажна одлука. У том смислу није довољно јасно да ли су, и под којим условима, рецимо, грађани Србије дужни да се жалбом обраћају Суду државне заједнице у Подгорици, пре него што ће евентуално поднети представку Европском суду или се могу директно „упутити у Стразбур“ и на основу правоснажних одлука окружних судова, односно Врховног суда Србије, донетих у жалбеном поступку. Својеврсну забуну уноси сама Повеља о људским и мањинским правима која (чак и ако занемаримо њену неусклађеност на овом пољу с Уставном повељом) с једне стране јемчи да свако има право на *делошворну судску* заштиту у случају да му је повређено неко људско право садржано у Повељи, а с друге установљава надлежност Суда државне заједнице против аката или радњи институција државне заједнице, односно државе чланице, када се тиме повређује неко људско право садржано у Повељи, али и под условом да није обезбеђена друга *правна* заштита. Особеност тумачења ових одредаба проф. Томића је у томе што сматра да право на жалбу Суду у Подгорици постоји када је унапред искључена судска заштита против неког акта или радње за коју се тврди да погађа нечије правно добро заштићено Повељом о људским и мањинским правима, али и када је истоврсна повреда последица правоснажне мере Врховног суда Србије. „У обе 'варијанте' стиче се ваљан процесни ослонац за директну жалбу Суду СЦГ, јер друга правна заштита у тој држави чланици није обезбеђена“, закључује аутор. Ипак, ваља напоменути и то да пут до Стразбура неће нужно водити преко жалбе Суду СЦГ, и то не само зато што је крајње неизвесно да ли ће Србија и Црна Гора, као држава, опстати, већ и зато што Европски суд, приликом испитивања прихватљивости представки, обавезно узима у обзир и то да ли су домаћи правни лекови ефикасни и адекватни, и то на основу претходне и устаљене домаће судске праксе, а жалба Суду државне заједнице, по свему судећи, испуњава управо те услове – да буде занемарена.

Поглавље „Правна држава“ је најобимније и тематски најразнородније. У њему се, у складу с вишеслојношћу основног питања, преплићу уставноправна, односно, парламентарноправна анализа, тумачења сложених управноправних контроверзи и политиколошка разматрања о стању права и функционисању државних институција код нас. О садржини појединих текстова већ довољно говоре и сами наслови. Редом, то су: *Зашто (још) није било*

лусиџрације и новоџ усџава; Председник Владе на џоџезу!, Позорница џоџреџних коџаља и Паџалице и мрџалице (три чланка о томе ко расписује председничке изборе у условима распуштене Народне скупштине); *За џџзв. мањинску владу с ванџџраначким оџачањем!* и *Од „џџехничкоџ“ џредседавајућеџ до „џџехничке владе“* (поводом постизборних покушаја да се успостави нова републичка влада); *Злокобносџ еверџреен жабокредине* и *Право не сџџанује овде!* (о, како сам аутор каже, државноправној беџи у Србији); *Уџрава – власџ вришења јавних служби; Независносџ и (не)оџџворносџ* (све веће броја званично независних тела у Србији); *Правилна џресуда, новаџ законџио враћен!* (у случају „Карић – екстратрофит“); *О оживоџворењу џравне несџојивосџи јавних функиџа* (избором два народна посланика за заменике министара); *Аџсџџраќџно и конкредџно* (поводом (не)изјашњавања о сребреничкој трагедији) и *Предџговор за Закон о Влади Реџублике Србије*.

Из ове групе текстова посебно издвајамо *Председник Владе на џоџезу!, Позорница џоџреџних коџаља и Паџалице и мрџалице* у којима проф. Томић, делимично полемишући с проф. др Ратком Марковићем, заступа став да је председник Владе надлежан да расписише изборе за председника Републике у ситуацији када је Народна скупштина распуштена, па с тога више нема свога председника који би једини, по слову Устава, био овлашћен да покрене дати изборни поступак. Да би се схватио повод за ову полемику, није на одмет подсетити да су новембра 2003. године пропали и трећи узастопни председнички избори, а да је неких месец дана раније превремено престао и мандат посланика Народне скупштине. Србија се нашла, у пуном смислу речи, у стању *inter regnum*-а, без своја два кључна уставна органа и без изгледа, барем када је реч о избору шефа државе, за било каквим скорим напретком. Реагујући на очигледну уставну празнину и дајући свој прилог превазилажењу институционалне кризе проф. Томић се заложио за креативније тумачење Устава и поверавање председнику Владе одговорности за расписивање председничких избора. Свестан немогућности да се, у конкретном контексту, и за једно становиште нађе непобитан уставни ослонац аутор се, у одбрани свога става, отворено залаже за прелазак са „тумачења Устава“ на „уставно стваралаштво“ и то, готово програмски, ставља у ширу уставноправну раван: „Да постепено, а одлучно – најпре стваралачким изналажењем само одређених, најпрече потребних нових правних решења (када се залазећи Устав покаже као немоћан) – започне изградња коренито новог уставног система“. Овакав волунтаристички поглед на уставно тумачење у првом моменту би могао да збуну, а затим и да забрине знајући да долази управо из пера једног од најугледнијих професора јавног права у земљи. Ипак, конкретан волунтаризам се ни у чему не разликује од оног којем смо неиз-

бежно свакодневно изложени и који се објашњава креативном применом права, било да је односна норма јасна, нејасна или да постоји празнина, осим што је овде реч о уставноправно крајње деликатним, ванредним околностима, и то у условима очигледне уставне недоречености.

Према томе, аргументација проф. Томића не само што се може политички бранити, већ и не излази из оквира правно дозвољеног и замисливог, нарочито ако се приклонимо реалистичкој школи правног тумачења. Укратко, та аргументација би се састојала у следећем: Народна скупштина је распуштена и тим чином се угасила и функција њеног, до тог момента актуелног, спикера. Чак и да се призна да је ситуација политички ванредна нема места њеном виртуелном оживљавању, само зато да би се пружила прилика дотадашњем скупштинском председнику да распише изборе за шефа државе. То је политички и конститутивни чин, како у погледу датума расписивања избора, тако и њиховог одржавања, а не чиста формалност, па распуштено представништво, на челу са својим лидером, не ужива више потребан легитимитет да би о томе одлучивало. Једини уставни орган који је и даље делатан, и по слову основног закона то мора непрекидно бити, јесте Влада. Она и иначе извршава законе, па би тако премијер, оличавајући Владу, могао у овој критичној и деликатној ситуацији, изузетно и у крајњој нужди да изврши Закон о избору председника Републике и распише нове председничке изборе. За грађане је неупоредиво важније да председнички избори буду колико сутра расписани – од чињенице ко ће тај, на крају крајева, технички потез повући, а председник Владе је, у датом тренутку, највиши дејствујући србијански државни функционер, коме су и тако својствени спроведбени акти каква је одлука о расписивању избора, закључује проф. Томић.

Књига *Уставно и сродно* представља својеврсну јавноправну и политичку хронику нашег времена, можда и једину те врсте на овим просторима. Она је актуелна, полемична, провокативна и, пре свега, информативна. Са политичким опажањима проф. Зорана Р. Томића се можемо сложити или не, његова тумачења Устава могу нам бити више или мање блиска. Међутим, оно што несумњиво стоји јесте да се проф. Томић латио изузетно одговорног и захтевног задатка, да прати србијански политички и правни живот и да у ходу, док су догађаји још у току, стручно објашњава њихову уставну и законску подлогу, обраћајући се најширој јавности, али и уском кругу стручњака. Изложен критичким погледима из различитих еснафских углова он успева да се одржи, да буде поштован у свом раду, консултован и цитиран од својих колега. Могли бисмо само пожелети да имамо још аутора и радова овакве врсте у нас.

Танасије Маринковић

Slovenian Law Review

(Izdavač Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani, editor Janez Kranjc, vol. I / 1–2, 2004; vol. II / No. 1–2, 2005)

Пре скоро две године, у мају 2004, пред читаоцима се појавио први словеначки правни часопис у којем се чланци и прилози објављују на страним језицима (енглеском, немачком, француском). Ради се о часопису *Slovenian Law Review* који издаје Правни факултет из Љубљане и до данас се осим првог двоброја појавио још један, са намером издавача да издаје један до два броја годишње. Овом приликом, укратко ће бити приказана концепција и садржај досадашњих издања часописа.

Како се у уредничкој напомени, на почетку првог двоброја истиче, сврха ове правне ревије је двострука: прво, да правном аудиторијуму изван Словеније пружи прилику да има бољи увид у домете и резултате словеначке правне науке и теорије, и друго, да међународну правну публику упозна са најважнијим новостима из словеначког законодавства и судске праксе. Ипак, намера уредништва није да се часопис бави само словеначким правом и правном науком него и да остави простора страним ауторима за теме које су од ширег правног значаја. У позадини ове намере заправо је идеја покретача часописа да *SLR* постане аутентичан међународни правни часопис. Та отвореност часописа за ауторе изван Словеније исказана је у другом двоброју и изричитим позивом уредника часописа да се до 01. 09. 2006. уредништву јаве сви они који су заинтересовани за објављивање својих радова.

Прво што пада у очи када се завири у садржину часописа јесте тематска шароликост. Треба такође напоменути да је уредништво тежило да успостави извесну равнотежу између теоријских (могло би се тачније рећи, академских) и практичних тема. Тако већ у првом волумену може да се нађе неколико занимљивих теоријских радова. На првом месту вреди поменути чланак Луиса Волкера (Louisa Wolchera), професора из Вашингтона, под насловом *Размишљања о праву и етици*, који је заправо заснован на предавању које је тај професор одржао на љубљанском Правном факултету 2001. године. Експлицитно се клонећи коначних закључака, аутор се упушта у занимљиву анализу примене Лајбницовог *Principium rationis* у праву и етици (принципа да, као и свуда, и у праву и етици „све има свој разлог“). Волкер констатује да су овај принцип прихватили и јуснатуралисти и правни позитивисти и то тако да и једни и други прихватају норме као разлоге за делање, односно као разлоге за доношење судова. Не улазећи детаљније у разлике између две школе мишљења, писац заправо жели да проблематизује њихову заједничку идеју да су разлози (норме) ти који говоре о томе шта право, а нарочито шта етика, захтева и да ли

је нека правна радња у исто време и етична. Он то чини ослањајући се на филозофске идеје Емануела Левинаса (Emmanuel Levinas), који је настојао да пре свега етику сведе на одговорност према *другоме*, одговорност коју ниједна норма (као разлог) не може учинити нелегитимном. Овај Левинасов увид аутору ће послужити да ојача своју поенту. Наиме, како право и правда, по његовом чврстом суду, укључују патњу (у њеним различитим облицима), како право и правда заправо само алоцирају људску патњу, а не укидају је, то је „улога етике у односу на право да непопустљиво сведочи о патњи људи, макар та патња била и оправдавана правним разлозима“ (нормама). Етика, сматра Волкер, мора у крајњој линији бити глува на „разлоге“ које право пружа у прилог наношењу патње његовим прекршиоцима.

Осим овог, постоји још неколико правнотеоријских радова који заслужују пажњу. То су радови реномираног словеначког правног теоретичара М. Павчника: *(Не)продуктивност њозицивистичке јуриспруденције* и Т. Спренгера: *Узајамност – размисљање о антиролошкој димензији њравде*. У првом чланку аутор анализира дефиците позитивистичког правнотеоријског приступа феномену права, заступајући тезу да важеће, позитивно (законско) право јесте само једна од компоненти тог феномена, а да позитивизам који се сувише често усредсређује само на ту компоненту, занемарује друге, а нарочито вредносну димензију права. У другом раду, Спренгер покушава да приближније одреди природу правде, како би се теорија приближила одговору на древно питање о томе када је једно право (не)праведно. Његов покушај заснива се на идеји да се природа правде може одредити помоћу анализе практичког искуства и да нам то искуство сугерише да је у основи идеје неправде (као негатива идеје правде) одсуство реципроцитета или узајамности у односима између људи. На основу тога, Спренгер закључује како је „Златно правило“ заправо и даље одличан нормативни израз тог реципроцитета као основе правде.

Када се посматра теоријска природа радова у *SLR*, на пола корака од ових управо помињаних налази се неколико чланака посвећених увек актуелним питањима људских права. За овдашњег читаоца чини се да је међу њима најактуелнији рад М. Ацета (M. Accett): *Право на индивидуално самоодређење*. У њему аутор настоји да „допуни“ колективно право народа на самоопредељење које се помиње у чл. 1. Пакта о грађанским и политичким правима из 1966 – које је „суштински услов за ефективно остваривање индивидуалних људских права и за њихово унапређивање и јачање“ – правом појединца на самоодређење. Сврха ове допуне, према мишљењу Ацета, била би да се постигне оно што колективно право народа на самоопредељење није успело да постигне, а то је да његова примена буде суштински гарант индивидуалних људских

права *увек и у сваком појединачном случају*. Ово индивидуално право, према аутору, има два основна елемента: слободу кретања појединца између држава и позитивну примену права на држављанство (тј. ускраћивање дискреционог права држави у домену признавања држављанства). У чланку се, такође, наводи низ примера који треба да поткрепе ауторову основну тезу, а поред тога се нотира да се у једном међународном документу већ изашло у сусрет праву на држављанство путем утврђивања обавезе држава-сукцесора бивших држава да такво право признају свим становницима бивше државе који за њега оптирају и испуњавају минималне услове. Поред овог чланка, људским правима баве се и А. Игличар у чланку *Разумевање људских права и њихове заштите у проценицији словеначке јавности*, односно А. Галич који у свом раду анализира праксу Уставног суда Словеније и утицај људских права на аргумент прецедента у његовој пракси.

На супротној тематској равни, дакле више практичној и позитивноправној, налази се низ прилога који су везани за европско право. Оваква оријентација уредништва сасвим је разумљива ако се има у виду да само рођење *SLR* коинцидира са моментом приступања Словеније Европској унији. Теме којима је у оквиру овог тематског сегмента ревије посвећена пажња су Словенија и европска монетарна унија (чланак М. Doreau-Tranquard), регулација придржања права власништва као средства обезбеђења унутар заједничког тржишта ЕУ (P. Flere), као и европске директиве у вези са техничким мерама заштите ауторских права над ауторским делима у дигиталним формама (М. Богатај).

Већ поменутој тематској хетерогености часописа доприносе и други радови из круга оних који се баве практичним питањима везаним за словеначко право, попут радова В. Жнидаршич: *Имовински односи између суружника*, А. Галич: *Алтернативни начин решавања спорова у Словенији* или П. П. Штефанчич: *Словеначко цивилно друштво у информатичком добу: да ли смо већ тамо?*

Најзад, у другом волумену уредништво часописа се одлучило да нарочиту пажњу посвети болоњском процесу и реформи универзитетског образовања, а у тим оквирима нарочито реформи правничког образовања. Наиме, Правни факултет Универзитета у Љубљани одржао је више конференција о резултатима и импликацијама болоњских реформи на процес наставе на правним факултетима. Закључци са последње две објављени су у часопису. Уз то, у овом броју објављено је и неколико прилога са тих конференција.

Први је прилог уредника часописа Ј. Крањца, који анализира искуства нових курикула, усклађених са захтевима болоњске реформе. Након што излаже узроке и разлоге због којих су реформе универзитетске наставе постале нужне, Крањц се бави ци-

љевима и главним задацима који, по његовом суду, стоје пред овом реформом. Као главни циљ реформе правничког образовања, аутор види образованог правника који неће бити „слепи бирократа“, *fachidiote*. Такав правник ће умети да примењује право, не само у складу са дословним законским текстом, већ и у складу са основним правним принципима и начелима правде. Стога је кључни задатак болоњске реформе да се „превреднује“ целокупан образовни процес на правним факултетима, тј. да се из њега одстрани све што је сувишно, а да се фокусира на оно суштинско. А то суштинско по Крањцу је да студент овлада правним методама и да већ на студијама развија сопствени правнички профил, тако што ће моћи да бира већину предмета према сопственим афинитетима. Да би се овај задатак остварио, неопходно је пажљиво преиспитати наставне програме и утврдити шта спада у језгро универзалног правничког образовања. У односу на ове задатке, Крањц сматра да су од секундарног значаја сви други аспекти болоњског процеса, па и они који се тичу дужине трајања студија, бодовања, покретљивости студената, итд.

Поред овог чланка, веома је занимљив и прилог професора Д. Чепула са загребачког Правног факултета, под симптоматичним насловом „Пракса правне наставе између 'теорије' и 'вештине'“, а ту су и два прилога која говоре о спровођењу болоњских реформи у две земље са развијеном традицијом универзитетског образовања. Први је прилог Dominique Breillat о болоњском процесу у Француској. Ауторка на уопштен начин, у виду теза, информира читаоца о главним политичким и законским оквирима у којима се реформа универзитетске наставе у Француској одиграва, без анализе ефеката примењених решења. У другом прилогу, декан Универзитета у Грацу (Аустрија) говори о аустријском погледу на болоњски процес, али пре свега имајући у виду правничко образовање.

Све у свему, након првог сусрета са *SLR* може се рећи да квалитет и одабир објављених радова у целини заслужују похвале. Општем повољном утиску о квалитету овог часописа доприноси и пријатна и непретенциозна графичка опрема. Једина замерка у том смислу могла би да се упуту величини фонта којом су чланци штампани, јер би читање било угодније да је та величина за нијансу већа.

Обзнањене намере уредништва о отворености часописа према страним ауторима и имена високе научне репутације која се налазе у издавачком савету часописа – а међу којима је и професорка са Правног факултета у Београду Ј. Хасанбеговић – гарантују да ће овај часопис наставити да привлачи пажњу научне публике и изван граница земље у којој је настао.

Горан Дајовић